

Noves relacions entre la pagesia i la ciutat: Granollers i el seu entorn agrari

Neus Monllor i Rico (doctora en geografia i medi ambient)

149

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
20 (2016), 149-161

Resum: Granollers és una ciutat envoltada d'uns espais agraris de gran vàlua que històricament han alimentat la seva població. La realitat d'avui dia, fruit d'una societat globalitzada i cada vegada més deslligada de la terra, mostra com l'activitat pagesa ha anat en declivi. Malgrat que aquesta és la tendència general en les darreres dècades, hom observa que en els últims anys floreixen indicadors que mostren una direcció oposada. Sorgeixen sincrònicament a diferents indrets del territori experiències que reivindiquen la tasca pagesa, els aliments amb identitat i les relacions de proximitat. És en aquest escenari de canvi de paradigma on neix la investigació en curs, que ha merescut la 18a borsa d'estudis Memorial Joan Camps i que té com a objectiu analitzar la situació actual de Granollers i el seu entorn, per visualitzar una estratègia de desenvolupament local que fomenti la pagesia i l'alimentació saludable.

Paraules clau: alimentació saludable, espai agrari, Granollers, nova pagesia.

Abstract: Granollers is a city surrounded by high value agricultural land which has historically fed the population. As a result of a global society that is increasingly detached from the earth, reality today is that agricultural activity has been in decline. Although this has been the general trend in recent decades, over the last few years indications of heading in the opposite direction have abounded. Experiences have emerged synchronously in different parts of the country defending the work of farmers, food with identity and close relationships. It is in this scenario of a paradigm shift where the ongoing research started which has won the 18th Joan Camps Memorial scholarship and aims to analyse the current situation of Granollers and its surroundings, to visualize a local development strategy that promotes farming and healthy food.

Keywords: healthy food, agricultural area, Granollers, new peasantry.

Data de recepció: desembre 2015; versió definitiva: gener 2016.

1. Introducció

150

Som hereus d'un model agroindustrial que ha marcat les pautes de producció i consum a Europa des de la dècada dels seixanta del segle passat.¹ Després de la Segona Guerra Mundial, l'objectiu de produir aliments suficients per a una població que demanava sortir d'una llarga època de penúries i fam va instaurar els estàndards del creixement, l'especialització i la intensificació com l'única bandera possible per a una societat que renaixia de la misèria. Aquest model va crear tota una sèrie d'externalitats negatives, com ara l'abandonament de l'activitat agrària en zones poc productives, la contaminació de la terra i els aqüífers, la pèrdua de biodiversitat local, l'envelliment de la població pagesa o el sacrifici de la qualitat enfront de la quantitat dels aliments.²

Les polítiques agràries i les demandes globals van permetre, i continuen permetent, que el model de producció d'aliments sigui poc solidari amb les persones i amb el seu entorn.³ Aquest fet és el responsable que una part creixent de la població desconfiï cada vegada més dels aliments globalitzats, sense arrels al territori i excessivament industrialitzats. Aquesta necessitat imperant d'una part de la població de millorar la qualitat de la seva alimentació és la que està canviant l'orientació dels sistemes productius.⁴ Hi ha una consciència ciutadana, que reclama una pagesia propera i respectuosa que sigui capaç de produir aliments amb valors, en la qual els conceptes de sostenibilitat i localitat són cada vegada més presents.⁵

Comença a emergir a finals del segle XX el canvi d'un sistema agroindustrial basat en l'objectiu predominant del benefici econòmic, en detriment dels valors ambientals i socials, vers un model més respectuós amb el medi, amb les persones i amb la salut, fruit d'un seguit de crisis energètiques, naturals i alimentàries.⁶ El col·lapse del sistema s'identifica des d'infinites llogarets del món que articulen respostes i propostes per capgirar les dinàmiques del model agroindustrial. L'espai rural reneix amb empreses noves que defensen la qualitat, la identitat i la proximitat, i la ciutat respon amb una demanda tant d'aliments saludables com d'espais naturals per al gaudi. S'estableixen

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
20 (2016), 149-161

¹ J. ROMERO (2002).

² J.L. GARCIA DELGADO i M.L. GARCIA GRANDE (2005); J. D. VAN DER PLOEG *et al.* (2006).

³ G. DUJCH (2010); X. MEDINA (2010).

⁴ J. MURDOCH *et al.* (2000); T. MARSDEN (2003).

⁵ C. LOZANO i E. AGUILAR (2010).

⁶ L. GUIDONET (2010); H. LEVENSTEIN (2012).

noves relacions entre el món rural i l'urbà, i la pagesia troba espais de supervivència que li permeten crear, a poc a poc, un nou sistema agroalimentari.

Les noves realitats agràries i socials són les que han portat Monllor⁷ a conceptualitzar el nou paradigma agrosocial com el marc teòric en el qual analitzar i entendre els principals canvis que s'esdevenen als espais rurals i als sistemes agroalimentaris locals. Aquesta conceptualització s'articula a partir de vuit elements: 1) escala local, 2) diversitat, 3) medi ambient, 4) cooperació, 5) innovació, 6) autonomia, 7) compromís social i 8) alentiment. Les vuit dimensions del nou paradigma agrosocial interactuen per crear realitats noves en què la pagesia es connecta amb una nova demanda de productes i serveis que li permet treballar en termes de confiança, respecte i honestetat.

S'identifica l'escala local com l'àmbit d'actuació prioritari a partir del qual fer valer la producció d'aliments, fomentar les explotacions agràries diversificades en conreus i en estratègies productives, mantenir la cura del medi ambient com la bandera principal dels sistemes productius, equilibrar la cooperació entre els diferents graons de la cadena comercial, innovar amb tècniques d'escala humana, cercar la màxima autonomia pagesa a través de la venda de proximitat, i mantenir el compromís amb les generacions futures cuidant els recursos naturals i alentint els processos de producció agrària. Aquests són alguns dels elements que mostren el canvi de paradigma i la necessitat de diferents actors de caminar vers un model agrari i alimentari molt més respectuós, coherent i solidari, tant amb les persones com amb el territori.

Aquest canvi de paradigma és el que genera la necessitat investigadora per poder donar resposta a diferents preguntes que sorgeixen en aterrar aquests conceptes a Granollers i a la comarca del Vallès Oriental. Com recuperar l'essència pagesa d'una terra que històricament ha estat agrària? Com connectar les necessitats del món urbà amb la realitat del món rural? Què passa en els espais de contacte i transició des d'un punt de vista social, ambiental i econòmic? Quin valor té l'alimentació de proximitat en el marc d'un nou paradigma agrosocial? Com es dona resposta a la demanda creixent de productes locals i ecològics? Aquestes i altres preguntes mereixen una resposta acurada des de l'anàlisi i la reflexió.

2. El relleu generacional del sector agrari: la nova pagesia

Una de les conseqüències més dràstiques dels processos d'intensificació i industrialització de l'activitat agrària ha estat la reducció de la població pagesa i la desmotivació de les generacions més joves a continuar produint

⁷ N. MONLLOR (2013).

aliments.⁸ Catalunya, seguint les tendències de bona part dels països post-industrials, pateix des de fa dècades una problemàtica molt greu de relleu generacional en l'activitat agrària i, com a conseqüència, d'abandonament d'una part del món rural. Una investigació presentada recentment a la Universitat de Vic mostra que, segons el cens agrari, l'índex de recanvi generacional del sector agrari català és només de 7,7 titulars de menys de 35 anys per cada 100 de 55 o més.⁹ Aquesta dada porta a preguntar-nos què passarà en els propers anys si continua la tendència a la baixa del relleu de les explotacions agràries familiars de la pagesia catalana, ja que l'índex, des de 1999 a 2009, ha caigut en un 41%.

Per tal de donar resposta a aquestes i altres preguntes, Monllor¹⁰ va portar a terme la seva tesi doctoral en la qual argumenta que malgrat que hi ha un descens del relleu tradicional de les explotacions agràries familiars, també identifica un increment de les noves incorporacions de persones que no provenen directament del sector agrari. En la seva anàlisi, s'identifica una tendència emergent de perfils de joves que aposten per un model agrari nou vinculat als valors de la proximitat, el respecte i la qualitat. Aquest grup de pagesos i pageses és la nova pagesia, persones emprenedores, tant si són novingudes al sector agrari com si s'han criat en famílies pageses, que treballen per un canvi de model basat en experiències agràries lligades a la terra i a la seva gent.¹¹

S'identifiquen joves que relleven les explotacions familiars amb aires nous i que introdueixen innovacions basades en la producció ecològica, la transformació de la matèria primera o la venda directa dels seus productes. També hi ha joves amb orígens urbans que se senten atrets per les tasques al camp, la relació amb la natura i la cura del bestiar, així com joves que, sense ser fills de família pagesa, tenen algun vincle amb el món rural i decideixen retrobar la vessant més agrària i engegar una activitat nova aprofitant recursos familiars, moltes vegades en desús.¹²

Els vuit components del nou paradigma agrosocial són els que defineixen aquest grup de nova pagesia, tant pel que fa a les seves pràctiques com a les seves actituds, és a dir, tant pel que fa al que fan com al perquè ho fan.

⁸ J. J. GONZÁLEZ (2002); J. C. ALBERDI COLLANTES (2002); F. SOTTE (2003); S. P. IZCARA PALACIOS (2005).

⁹ J. VIURE (2015).

¹⁰ N. MONLLOR (2011).

¹¹ J. D. VAN DER PLOEG (2008); S. PEREZ-VICTORIA (2010).

¹² I. ALDOMÀ (2009).

No és tan important el seu origen rural o urbà, sinó la nova agricultura que implementen, fidel a valors que superen l'antic paradigma productivista.

La nova pagesia són persones convençudes que cal portar a terme una activitat agrària en consonància amb el territori on es desenvolupa i que els aliments els han de produir empreses arrelades a la terra i no empreses deslocalitzades sense cap mirament per temes socials o ambientals. S'identifica una nova generació de persones emprenedores que porten a terme projectes propis, dels quals se senten responsables. La resposta d'aquest grup emergent neix d'una voluntat pròpia d'engegar un camí que contribueixi a deixar el món una mica millor de com l'han trobat. Són optimistes i preveuen projectes de transformació social, lligats a valors ètics molt fermes i també a una manera d'entendre la vida arrelada als cicles de la natura.

Aquest fenomen es dona en diferents llocs del món.¹³ La pagesia s'està regenerant gràcies al fet que una nova generació de persones, sigui o no d'origen agrari, estan agafant les regnes de les explotacions agràries locals. Les noves tecnologies permeten conèixer experiències d'arreu del món en què persones de perfils heterogenis estan al capdavant de projectes agraris innovadors. Cal identificar en el territori vallesà com és i com s'articula la nova pagesia, conèixer les seves necessitats, i identificar les principals oportunitats per participar en el canvi de paradigma i construir noves realitats agrosocials.

3. Els sistemes agroalimentaris locals: les noves demandes del segle XXI

Els sistemes agroalimentaris de la societat moderna lluiten entre la ferotge batalla del mercat global i la resistència de les xarxes locals.¹⁴ La industrialització de bona part dels processos productius del sector agrari en les darreres dècades és la que ha definit els paràmetres del sistema dominant de les societats modernes. Els grans fluxos d'aliments es donen principalment dintre dels mercats internacionals, on el paper de la pagesia es troba totalment diluït per un sector agroindustrial que empra el primer graó de la cadena com un factor més de producció.

Tot i aquesta dinàmica general a la majoria de països del món, en els darrers anys hom observa un renovat i creixent interès per la recuperació d'una

¹³ R. M MAYNARD I GREEN (2006); A. AURÉLIE (2007); K. MAILFERT, 2007; R. BINIMELIS *et al.* (2008); J. D. VAN DER PLOEG (2008); G. GILLESPIE I E. JOHNSON, 2010; EUSKADIKO GAZTERIAREN KONTSEILUA, 2010; K. NIEWOLNY I P. LILLARD (2010); S. PEREZ-VITORIA, (2010).

¹⁴ J.D. VAN DER PLOEG I T. MARSDERN (2010); P. MILONE *et al.* (2015).

alimentació més saludable i natural, lligada a la temporalitat, la proximitat i els productes ecològics. Malgrat que la majoria de la ciutadania encara consumeix aliments globals i agroindustrials, cal prendre en consideració l'augment de la producció agrària local i ecològica, i l'augment del consum d'aquesta producció. Aquest increment de la demanda d'una part creixent de la societat, sobretot urbana, s'identifica com la força motriu que dona sentit a una estratègia de suport i foment de les produccions agroalimentàries locals.¹⁵

Aquest fenomen global aflora a l'escala local en forma de noves xarxes en les quals agents públics i privats cooperen entre ells per articular projectes nous basats en els components que articulen el nou paradigma agrosocial.¹⁶ Experiències arreu del territori mostren que l'augment de la demanda de producte local i ecològic es dona sobretot a les ciutats, que són els principals pols de consum i dinamisme de les noves tendències alimentàries.¹⁷ És des dels nodes urbans des d'on s'articulen principalment les xarxes de proximitat que permeten que les persones que produeixen arribin directament al consum final. Renting *et al.*¹⁸ defineixen les cadenes curtes de comercialització com les interrelacions entre els actors que estan directament implicats en la producció, la transformació, la distribució i el consum d'aliments.

És interessant que aquestes relacions s'identifiquen tant en termes de proximitat geogràfica, com de proximitat personal o cultural. Construir noves relacions a partir de la compra d'aliments és un dels trets que s'argumenten com a imprescindibles per recuperar l'essència del bon menjar. Una vegada la ciutadania agafa consciència de la necessitat de proveir-se d'aliments frescos, sans i de temporada, la pagesia de proximitat hi ha de poder donar resposta.¹⁹ De l'anàlisi d'aquest element es desprèn una reflexió transformadora en relació amb l'alimentació: menjar és una acció directa de política agrària.²⁰ Aquest fet porta implícita tota una sèrie de conseqüències econòmiques, socials i ambientals que afecten l'entorn proper des de múltiples perspectives. En aquest sentit, s'identifica una responsabilitat compartida entre les persones que produeixen i les que consumeixen per fomentar una manera més harmònica de conviure en els mateixos espais, ja siguin rurals o urbans.

¹⁵ E. HOLT (2013); E. VIVES (2014).

¹⁶ J. D. VAN DEL PLOEG *et al.* (2015); N. MONLLOR *et al.* (2014).

¹⁷ A. BENET (2011); P. MILONE i F. VENTURA (2010).

¹⁸ H. RENTING *et al.* (2003).

¹⁹ X. MEDINA (2010).

²⁰ C. PETRINI (2007); N. MONLLOR *et al.* (2014).

Cal identificar i analitzar la implicació de la població vallesana en el seu acte quotidià d'alimentar-se. En funció dels hàbits de compra de les persones de la ciutat es podran identificar unes oportunitats o unes altres. Produir aliments ha d'anar implícitament relacionat amb la compra d'aquests aliments. En aquest sentit, és necessari que un bon nombre de persones, entitats i empreses estiguin disposades a donar suport a un nou model agrari des del seu plat a taula. Caldrà també conèixer i desgranar la realitat dels sistemes agroalimentaris locals per saber quines són les seves principals necessitats i reptes per tal d'enfortir els seus vincles territorials.

4. Granollers, ciutat agropolitana?

La recerca per identificar el valor agropolità de la ciutat de Granollers i la seva àrea d'influència parteix de quatre hipòtesis de treball: 1) Granollers manté recursos agraris locals latents que es poden reivindicar en un context postindustrial; 2) el Vallès Oriental és una comarca de tradició agrària que en els últims anys està recuperant una part de la seva essència pagesa; 3) les noves demandes alimentàries del segle XXI (qualitat, proximitat i respecte) són una oportunitat per a l'agricultura periurbana com a generadora de salut i d'economia local, i 4) la preservació d'espais agraris agropolitans alimenta la ciutat des d'una perspectiva multifuncional (aliments, medi, paisatges, nova economia, etc.). Aquests quatre elements són el punt de partida per conèixer de primera mà la realitat de la ciutat i de la seva àrea d'influència i per proposar accions per l'enfortiment dels sistemes locals de producció i consum d'aliments.

Granollers és la capital del Vallès Oriental, una comarca econòmicament dinàmica i diversa. Encara que l'imaginari vallesà i granollerí és eminentment agrícola i industrial, actualment el sector serveis és el que més valor aporta al PIB comarcal (67,20%),²¹ seguit de l'industrial (35,89%). Sorprenentment, el sector agrari gairebé no pondera dins de l'actual activitat econòmica vallesana (aporta només el 0,03% del PIB comarcal). Aquest percentatge és el segon més baix de Catalunya, només precedit per la comarca del Barcelonès (0,01%). Malgrat aquest percentatge irrisori, el valor estratègic de l'activitat agrària en l'àmbit local continua sent de vital importància.

Les societats postindustrials generen paisatges complexos que mostren alhora l'essència de la realitat actual i el llegat del que varen ser en temps passats. El Vallès Oriental és una mostra d'aquesta nova geografia del segle XXI en la qual les ciutats són els nuclis articuladors de l'activitat econòmica, però que no tenen sentit territorial sense el dinamisme dels seus espais

²¹ Dades de l'Anuari Econòmic Comarcal de Catalunya Caixa (2015).

diversos, entre el quals singularment les activitats agràries i ramaderes, que li atorguen identitat. És en aquest escenari que Granollers i el seu entorn agrari es mostren entrelaçats i farcits d'oportunitats noves, argumentades des de la seva complexitat.

Nous acostaments epistemològics a les dinàmiques agràries actuals argumenten com apareixen en el context de l'escala local diferents tipologies de persones que produeixen aliments. Izquierdo²² identifica, en primer lloc, l'agricultor urbà, que habita en els espais reconquerits de la ciutat (horts urbans, horts de terrassa, horts socials, etcètera). En segon lloc, l'agricultor intensivista, aquell que genera el gran paisatge agrari, fruit de la revolució verda i de la intensificació de l'activitat agrària, l'empresari que produeix per a l'agroindústria i perd el lligam amb la terra i els aliments que hi cultiva. En tercer lloc, l'ecocultor, la persona pagesa, el camperol d'identitat per rehabilitar i que manté viva la tradició de la producció alimentària local, l'agent antròpic que modela el paisatge i converteix la biomassa que produeix en capital natural i productes alimentaris singulars, locals i d'alt valor afegit. És el nou paisatgista dels espais agraris i naturals: sense l'ecocultor, no hi ha paradís natural.

Precisament la dràstica reducció d'ecocultors al Vallès i a l'entorn agrari granollerí és un dels elements que expliquen la creixent tensió entre la ciutat i la selva: desapareixen els paisatges de transició agroramaders i es fragmenta el territori entre àrees densament urbanitzades i el paisatge natural, que actua de decorat rere el trencament dels paisatges agroforestals tradicionals. La pagesia emergeix per redefinir l'ecotò rururbà, agraritzant l'urbs i la seva perifèria. L'agricultura del present, i en major mesura encara la del futur, requereix ineludiblement una intensa i propera relació social i territorial amb la ciutat. És aquest el sentit de la ciutat agropolitana, en la qual la pagesia és la clau de volta per a la conservació activa del paisatge a través d'una producció agrària vinculada a la terra i als seus cicles. Les persones que produeixen aliments sota el nou paradigma agrosocial es mostren disposades a assumir rols nous, així com a formar part de realitats urbanes abans més allunyades del tarannà camperol.

Una radiografia de Granollers mostra que gaudeix d'un clima benigne, suficient disponibilitat d'aigua, terres fèrtils, mercats locals d'un gran dinamisme i una demanda urbana creixent d'aliments saludables. Ara bé, són suficients aquests elements per desenvolupar un espai agrari ric i dinàmic? La pagesia està preparada per donar resposta a la complexitat social i territorial de ciutats com Granollers i la seva àrea agropolitana? Hi ha forces externes que frenen el desenvolupament dels sistemes agroalimentaris locals?

²² J. IZQUIERDO (2009).

De moment el que es pot constatar és que durant els darrers anys el sector agrari s'ha anat reduint i reclutant, gairebé fins a desaparèixer. L'extraordinari dinamisme industrial de Granollers i la seva àrea d'influència són, en part, responsables de la mutació estructural d'un territori de llarga tradició agrària, ramadera i forestal. Durant la segona meitat del segle XX les dinàmiques més urbanes van portar a l'oblit de bona part del passat agrari i de les seves formes de vida tradicionals. Per tal d'entendre la seva evolució, cal indagar amb una visió nova que situï Granollers i el Vallès Oriental com un referent en l'entesa entre la ciutat i el camp, entre el que és urbà i el que és rural, entre la producció i el consum.

En aquest sentit, s'identifica que a Granollers i a la seva àrea d'influència estan apareixent elements que donen sentit a una nova articulació de la cadena de valor de la producció agrària. Per exemple, l'Ajuntament de Granollers treballa amb la revaloració de l'espai agrari de Palou per tal de recuperar el sentit productiu d'una de les zones més fèrtils i riques de la ciutat. Al mateix temps, des del Consell Comarcal del Vallès Oriental s'articulen iniciatives per fomentar la producció i el consum d'aliments locals, com ara el Catàleg de Productors Artesans del Vallès Oriental o el Banc de Llavors del Vallès Oriental. Al tercer sector també s'identifiquen entitats com ara la Magrana Vallesana, una cooperativa de consum a favor d'una alimentació ecològica, local i de temporada, o Slow Food Vallès, una associació local que defensa els aliments bons, nets i justos. També s'identifiquen experiències com ara el col·lectiu de cuiners de Cuina VO, que emergeix com una oportunitat per treballar el vincle entre el camp i la taula, o les diferents fires i mercats que promouen algunes entitats municipals per fomentar el consum de productes locals.

Aquests són alguns dels agents que estan capitanejant el canvi de paradigma al Vallès Oriental; són el motor d'un gir que a poc a poc va articulant noves relacions entre els diferents actors de la cadena de valor agroalimentària. L'experiència mostra que una altra manera de produir i d'alimentar-se és possible. Per exemple, és notable la feina que cada vegada més restaurants estan fent per recuperar varietats tradicionals d'horta, per incorporar al menú receptes tradicionals o per prioritzar les compres a la pagesia propera. En aquest sentit, cal tenir molt present que els recursos agraris i alimentaris estan totalment lligats a la cuina d'un territori i actualment la gastronomia és un dels motors de dinamització socioeconòmica de ciutats com Granollers i el seu entorn agropolità.²³

Una anàlisi més detallada de la realitat ha de permetre identificar els diferents nodes de la xarxa agropolitana que dona sentit a nous espais de trobada

²³ N. MONLLOR *et al.* (2014).

entre la producció i el consum. Els resultats hauran de donar resposta a reptes nous que neixen d'una evolució constant de la realitat socioeconòmica a Granollers i als territoris veïns. Diferents indicadors mostren l'oportunitat de redescobrir el valor multifuncional de l'activitat pagesa a l'urbs granollerina, de convidar les empreses agràries a un alentiment de la seva intensificació productiva i, en darrer terme, situar l'ecocultor com a frontissa d'aquest territori agropolità granollerí per tal d'enfortir la seva funció d'aportar aliments bons i saludables a la ciutat.²⁴ Izquierdo²⁵ afirma que la pagesia té futur, però que bona part de la seva viabilitat passa per la ciutat. És en els nuclis urbans i les seves conurbacions on trobem la massa crítica que ha de donar viabilitat als projectes agraris de la pagesia del segle XXI.

Estudiar els recursos agraris i alimentaris de què disposa la ciutat de Granollers i la comarca del Vallès Oriental forma part d'una recerca necessària tant per entendre els sistemes agroalimentaris actuals com per articular propostes que enforteixin els nous models de producció i consum. Cal que mirades noves dibuixin el camí del desenvolupament local per superar una etapa de friccions, sobretot entre la ciutat i el camp, que serveixi de base per projectar el territori cap a un futur agropolità en què les dinàmiques agroalimentàries siguin fidels al territori i a les persones que l'habiten.

Bibliografia

ALBERDI COLLANTES, JUAN CRUZ (2002): «El caserío agrícola vasco en proceso de desaparición», *Ería*, 57, p. 5-17.

ALDOMÀ, IGNASI (2009): *Atles de la nova ruralitat*, Lleida, Fundació del Món Rural.

AURÉLIE, ANNETTE (2007): *La Vía Campesina. La globalización y el poder del campesinado*, Madrid, Editorial Popular.

BENET, ARIADNA (ed.) (2011): *Agricultura ecològica i sostenibilitat*, Barcelona, Editorial UOC.

BINIMELIS, ROSA; BOSCH, MARIONA, i HERRERO, AMARANTA (2008): *A sol i serena. dones, món rural i pagesia*, Barcelona, Institut Català de les Dones, Generalitat de Catalunya.

²⁴ F. VENTURA (2010).

²⁵ J. IZQUIERDO (2009).

DUCH, GUSTAVO (2010): *Lo que hay que tragar: minienciclopedia de política y alimentación*, Madrid, Los libros del Lince.

EUSKADIKO GAZTERIAREN KONTSEILUA (2010): «Jóvenes Baserritarras. Situación socioeconómica de la juventud agroganadera en la CAPV», *Hizpideak*, 4, p. 1-36.

GARCÍA DELGADO, JOSÉ LUIS, i GARCÍA GRANDE, MARÍA JOSEFA (2005): *Política agraria común, balance y perspectivas*, Barcelona, La Caixa.

GILLESPIE, GILBERT, i JOHNSON, SUE ELLEN (2010): «Success in farm start-up in the Northeastern United States», *Journal of Agriculture, Food Systems and Community Development*, 1, p. 31-48.

GONZÁLEZ, JUAN JOSÉ (2002): «Juventud rural y relevo generacional en la agricultura», *Políticas de relevo generacional e incorporación de la mujer el mundo rural*, Madrid, 2002.

GUIDONET, ALICIA (2010): *¿Miedo a comer? Crisis alimentaria en contextos de abundancia*, Barcelona, Icaria.

HOLT, ERIC (Ed.) (2013): *Movimientos alimentarios unidos. Estrategias para transformar nuestros sistemas alimentarios*, Barcelona, Icaria.

IZCARA PALACIOS, SIMÓN PEDRO (2005): «La crisis de sucesión generacional en la agricultura japonesa», *Estudios agrosociales y pesqueros*, 207, p. 51-77.

IZQUIERDO, JAIME (2008): *Asturias, región agropolitana*, Oviedo, Ed. KRK ediciones.

LEVENSTEIN, HARVEY (2012): *Fear of Food: A History of why We Worry about what We Eat*. Chicago, University of Chicago Press.

LOZANO, CARMEN, i AGUILAR, ENCARNACIÓN (2010): «Natural, tradicional y de la tierra. La promoción de la calidad agroalimentaria en los nuevos espacios rurales andaluces», dins SOLER, MARTA i GUERRERO, CARMEN (ed.), *PH Cuadernos: Patrimonio cultural en la nueva ruralidad andaluza*, Sevilla, Junta de Andalucía y Consejería de Cultura, p. 127-139.

MAILFERT, KATE (2007): «New farmers networks: how beginning farmers build social connections in France», *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 98 (1), p. 21-31.

MARSDEN, TERRY (2003): *The condition of rural sustainability*, Assen, Royal Van Gorcum.

MAYNARD, R. and GREEN, M. (2006): *Organic works. Providing more jobs through organic farming and local food supply*, Bristol, Soil Association.

MEDINA, F. XAVIER (2010): «Introducció: reflexions sobre les alimentacions contemporànies», dins MEDINA, F. XAVIER. (ed.). *Reflexions sobre les alimentacions contemporànies. De les biotecnologies als productes ecològics*, Barcelona, Editorial UOC, p. 11-22.

160 MILONE, PIERLUIGI; VENTURA, FLAMINIA, i YE, JINGZHONG (ed.) (2015): *Constructing a new framework for rural development*, Research in Rural Sociology and Development (vol. 22), Bingley, Emerald Group Publishing Limited.

MONLLOR, NEUS (2011): *Explorant la jove pagesia: camins, pràctiques i actituds en el marc d'un nou paradigma agrosocial. Estudi comparatiu entre el sud-oest de la província d'Ontario i les comarques gironines*, tesi doctoral, Universitat de Girona. [Disponible a: <http://www.tdx.cat/handle/10803/70011>]

MONLLOR, NEUS (2013): «El nuevo paradigma agrosocial, futuro del nuevo campesinado emergente», *Polis*, 34 (12), 203-223. [Disponible a: <http://polis.revues.org/8831>]

MONLLOR, NEUS; GUILLAMON, JAUME; GUIRADO, CARLES; MEDINA, F. XAVIER, i LÓPEZ, IGNACIO (2014): «Cocina, transformaciones sociales y nuevos conceptos para nuevas prácticas alimentarias: El caso de la Cuina compromesa (Burg, Pirineo de Lleida)», *Studium, Revista de Humanidades*, 20, p. 213-256.

MURDOCH, JONATHAN, MARSDEN, TERRY, i BANKS, JO (2000): «Quality, nature, and embeddedness: some theoretical considerations in the context of the food sector», *Economic geography*, 76 (2), p. 107-125.

NIWOLNY, KIM, i LILLARD, PATRICK (2010): «Expanding the boundaries of beginning farmer training and program development: a review of contemporary initiatives to cultivate a new generation of American farmers», *Journal of Agriculture, Food Systems and Community Development*, 1 (1), p. 65-88.

PEREZ-VITORIA, SILVIA (2010): *El retorno de los campesinos. Una oportunidad para nuestra supervivencia*, Barcelona, Icaria.

PETRINI, CARLO (2005): *Buono, politico e giusto. Principi di nuova gastronomia*, Torino, Giulio Einaudi.

PLOEG, JAN DOUWE VAN DER (2006): «Agricultural production in crisis», dins CLOKE, PAUL J., MARSDEN, TERRY; MOONEY, PATRICK (ed.), *Handbook of Rural Studies*, Londres, SAGE Publications, p. 258-277.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
20 (2016), 149-161

PLOEG, JAN DOUWE VAN DER (2008): *The new peasantries: struggles for autonomy and sustainability in an era of empire and globalization*, London, Routledge.

PLOEG, JAN DOUWE VAN DER (2010): «The food crisis, industrialized farming and the imperial regime», *Journal of Agrarian Change*, 10 (1), p. 98-106.

RENTING, HENK; MARSDEN, TERRY, i BANKS, JO (2003): «Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development», *Environment and planning A*, 35 (3), p. 393-412.

ROMERO, JOAN (2002): «Regulaciones agroambientales de la actividad agraria en la Unión Europea. Contexto, procesos y política públicas», dins GÓMEZ, CRISTÓBAL y GONZÁLEZ, JUAN J. (coord.), *Agricultura y sociedad en el cambio de siglo*, Madrid, McGraw Hill y UNED, p. 623-652.

SOTTE, FRANCO (2003): «Young people, agriculture and entrepreneurship: key-points for a long-term strategy», *The future of young farmers*, Roma, 24-25 January 2003.

VENTURA, FLAMINIA; MILONE, PIERLUIGI i PLOEG, JAN DOUWE VAN DER (2010): «Understanding rural development dynamics», dins MILONE, P. i VENTURA, F. (ed.), *Networking the rural. The future of green regions in Europe*, Assen, Royal van Gorcum.

VIURE, JAUME (2015): *Estudi del relleu generacional a les explotacions agràries de Catalunya: anàlisi i apunts per a una proposta estratègica*, treball de final de carrera, Universitat de Vic.